

DOI: 10.55666/folklor.1434117

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE DOĞUM SONRASI KIRK GÜNLÜK SÜREÇ VE KIRK ÇIKARMA RİTÜELİ

Arzu KİYAT*

Öz

İnsan hayatının başlangıcı olan doğum, çoğunlukla mutlulukla karşılanan bir durumdur. Bununla birlikte, Türk kültüründe doğum; geçiş dönemi ritüellerinin ilk evresi olması sebebiyle doğum öncesi, esnası ve sonrasında uyulması gereken kuralları ve söz konusu süreçlerde yapılan birtakım dinsel, büyüsel uygulamaları kapsamaktadır. Bu kurallar ve pratikler doğum sonrası daha çok kırk günlük süre içerisinde gözlemlenmiştir. İlk kırk günlük sürecin başarılı bir biçimde sonlandırılması ise kırk gün sonunda yapılan kırk çıkarma töreni ile gerçekleşmektedir. Kırk çıkarma ritüeli, temelde anne ve çocuğun bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan kurtulmasının sembolik bir göstergesidir. Bu zaman dilimi annenin lohusalık dönemi olup söz konusu dönemde hem anne hem de bebeği ile ilişkili çeşitli uygulamalar yapılmaktadır: doğum sonrası tabu ve kaçınmalar, çocuğun göbek bağının saklanması, çocuğa ad koyulması, anne ve bebeğinin demonik varlıklardan korunması, bebeğin saç ve tırnağının kesilmesi ve bebeği kırklama işlemi olmak üzere çeşitli aşamaları ve pratikleri içermektedir. Söz konusu unsurlar, Türk dünyası toplulukları arasında ortak bir kültür ögesi olarak paylaşılmakta olup birlik ve beraberlik duygularının yanı sıra kültürel bellek kodlarının gelecek nesillere aktarılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda Türk kültüründe kırk çıkarma ritüeline ilişkin gerçekleştirilen uygulamalar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu makale ise, Kırgız kültüründe doğum sonrası kırk günlük süreçte gerçekleştirilen uygulamaları ve kırk çıkarma törenine yönelik inanış ve pratikleri ele almaktadır. Çalışmaya ilişkin veriler, matbu kaynaklarda mevcut olan araştırmalar ve geleneğin günümüzdeki uygulanma biçimlerini ortaya koyabilmek adına 2019 yılında bölgelerde gerçekleştirilen alan araştırmasına dayalı olarak oluşturulmuştur. Çalışma, içerik analizi ve betimsel yöntemler doğrultusunda elde edilen verilerin tespiti ve tahliline yönelik incelemeler neticesinde ortaya konmuştur. Buna göre Kırgız kültüründe doğum sonrası kırk gün boyunca gerçekleştirilen eylemler, inanış ve pratikler kırk çıkarma ritüeli ile annenin başka bir sosyal statüye, çocuğunun ise ilk sosyal statüye girişinin onaylanma biçimini göstermektedir. Bu ritüel aynı zamanda bebeğin hayata başlangıcının sembolüdür ve annenin değişen sosyal statü ve rolünün hazırlık evresi olması ile bir ergilenme süreci olarak da değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızlar, geçiş dönemi ritüelleri, doğum, kırk çıkarma, sosyal statü ve rol.

* Öğr. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek/Kırgızistan. arzu.kiyat@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0002-8248-8817.

POSTPARTUM FORTY-DAY PROCESS AND THE FORTY-DAY RITUAL OF PURIFICATION IN KYRGYZ CULTURE

Abstract

Birth, heralding the genesis of human existence, is often greeted with joy. However, within Turkish culture, it entails adherence to specific rules and participation in religious and mystical practices before, during, and after birth, marking the initiation of transitional period rituals. These regulations and practices predominantly unfold during the forty-day period following birth. The successful culmination of the initial forty-day period is commemorated with the purification ritual on the fortieth day. This ritual signifies the mother and child's liberation from physical and spiritual afflictions. This period constitutes the postpartum phase for the mother, during which various practices are conducted concerning both the mother and the baby. The postpartum taboos and avoidances involve various stages and practices, including the preservation of the baby's umbilical cord, naming the baby, protection of the mother and baby from demonic entities, cutting the baby's hair and nails, and the ritual of the baby's forty releases. These cultural elements, shared among Turkic communities, serve to foster unity and transmit cultural memory to future generations. Numerous studies have focused on purification rituals in Turkish culture. This article explores the practices observed during the forty-day postpartum period and the beliefs and customs surrounding the forty-day purification ceremony in Kyrgyz culture. The study's data were formulated based on a regional field survey conducted in 2019 to elucidate the current implementation methods of research and tradition available in printed sources. The findings were generated through the identification and analysis of data obtained via content analysis and descriptive methods. Accordingly, the actions, beliefs, and practices carried out during the forty-day postpartum period in Kyrgyz culture, along with the ritual of forty releases, signify the approval of the mother's transition to a different social status and the child's initiation into the first social status. This ritual also symbolizes the commencement of the baby's life and can be interpreted as a stage of preparation for the mother's evolving social status and role, thus constituting a process of redefinition.

Keywords: Kyrgyz, transitional rituals, birth, forty-day, social status, rituals.

Giriş

İnsanın bir statüden diğer bir statüye geçişini simgeleyen geçiş dönemi ritüelleri genel olarak doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç grupta değerlendirilir. Bu ritüeller, bireyin yaşamında açılan yeni bir başlangıcı temsil eden ve bir sosyal statüden diğer bir sosyal statüye geçişin ve girişin onaylandığı geleneksel uygulamaları kapsamaktadır. Başka bir statüye geçişle birlikte birey, statüsünün rolünü benimsemek durumunda kalır. Söz konusu ritüeller tekrarı olmayan türdendir, zira birey bunların bazılarını yaşantısında bir defa tecrübe eder (Temür, 2010: 300). Geçiş dönemi ritüellerinden ilkinin oluşturan doğum, yaşamın başlangıcı olması dolayısıyla insanlar tarafından mutlulukla karşılanan bir olaydır. Doğum öncesi, esnası ve sonrası süreçlerin normal ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla insanlar, bu zaman dilimlerinde birtakım kural, tabu, inanış ve uygulamalar geliştirmiştir. Söz konusu hususlar, doğum sonrası özellikle ilk kırk günlük süre içerisinde önem arz etmektedir. Kırk günlük sürede gerçekleştirilen inanış ve pratikler, annenin toplum içerisinde nasıl hareket edeceğini göstermesinin yanı sıra nasıl davranacağı konusunda da ona hazır kalıplar sunarak bu duruma karşı yeni arayışlar arama zorunluluğunu ortadan kaldırır. Aynı zamanda bu uygulamalar, annenin duygusal bir bağ ile geçmişe bağlılığına olanak sağlar (Karaman, 2010: 233). Ancak bununla birlikte, annenin ve sonrasında çocuğunun toplum ile bütünleşebilmesi, toplumsal bir statü ve rol edinebilmesi için tabulara uyması, inanış ve pratikleri yerine getirmesi gerekmektedir. Esasında bütün sıralanan hususlar, anne ve çocuğunu korumaya, sağlıklı olmalarını sağlamaya yönelik normlardır. Zira kırk günlük süre zarfında anne ve çocuğunu çeşitli hastalıklar ve tehlikeler beklemektedir. Kırk basması, demonik varlıklar, çeşitli hastalıklar yahut nazar; korunulması gereken tehlikelerden en temel olanlarıdır. Dolayısıyla anne ve çocuğunun girmiş olduğu yeni süreç onları belirli toplumsal kurallara uymaya zorlar. Toplumsal statünün normlarına uygun bir şekilde davranmak, ancak toplumsal rolün yerine getirilmesi ile mümkün olmaktadır ve dolayısıyla anne bu doğrultuda statüsünün rollerini gerçekleştirmek durumundadır. Toplumun ondan beklediği birtakım davranışlar mevcuttur (Ceylan, 2011: 99). Aksi durumda toplumsal normlar ile roller çatışır ve anne ile toplum arasında çatışma kaçınılmaz olur. Bu sebeple doğum sonrası ritüellerden biri olan kırk çıkarma sıralanan tüm bu olumsuz durumlardan kaçınmak için uygulanmaktadır.

Anadolu’da kırk gün boyunca yapılan pratikler ve uyulması gereken birtakım kurallar mevcuttur. Örneğin anne ve çocuğu kırk gün boyunca evden dışarı çıkarılmaz. Bunun yanında kırkı içinde bulunan iki lohusa ile onların çocukları, aynı gün içinde doğmuş çocuklar ile onların anneleri, kırklı bir lohusa ile kırklı gelin ve hayvan karşılaşmamalıdır. Bu kırk günlük süreçte anne ve çocuk her türlü olumsuz durumdan korunmalıdır. Anne ve çocuğun kırk günlük süreçte karşılaşabilecekleri hastalıklar genellikle *kırk basması*, *kırk düşmesi*, *kırk karışması*, *kırk bastı*, *lohusa bastı* gibi hastalıklardır. Söz konusu hastalıkların oluşmaması için anne ve çocuğu doğumdan yedi, sekiz, yirmi ve genellikle kırk gün sonra *kırklama* adı verilen bir pratiğe tabi tutulurlar (Acıpayamlı, 1974: 85-94). Bu pratik *kırk dökme*, *kırk çıkarma* (Örnek, 2000: 146), *çile çıkarma*, *çile dökme* (Bayat, 2007: 346) gibi kavramlar ile de ifade edilmektedir. Türk kültüründe kırk çıkarma geleneği farklı adlandırmalar ve pratikler ile mevcut olsa da söz konusu geleneksel pratikler, temelde anne ve çocuğunun bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan kurtulduklarında bu durumun sembolik bir göstergesi olarak yapılır.

Kırk çıkarma geleneğinin kırk günlük süre sonunda uygulanan bir ritüel olması kırk sayısının¹ önemine de işaret etmektedir. Kırk sayısı, önemini mitolojik dönem ve kutsal dinlerden alarak yaşamın pek çok döneminde, ritüel ve uygulamalarda kullanımı yaygın bir sayı olarak yer edinmiştir (Bozkurt ve Bozkurt, 2012: 724). Bu husus kırk sayısının kültürde önemli bir sayı olarak görülmesini ve bu sayıya yönelik birçok inanış ve pratiğin geliştirilmesini sağlamıştır. Türk kültüründe de bu sayı pek çok geleneksel inanışta ve pratikte önemli bir rol oynar. Söz gelimi, “İslamiyet’te kırk (Arapça “erbain”, Farsça “çihil”) ermişlik göstergesi olarak kabul edilir. Bunun yanında folklorik unsur olarak kırklı gruplar çok fazladır. Kırk sütunlu saraylar, kırk atlı kahramanlar, masallardaki kırk erkek veya kırk kız çocuk doğuran anneler, kahramanların kırk macera veya sınama yaşamaları, kırk düşman öldürmeleri ya da kırk hazine bulmaları” (Schimmel, 2011: 268), destanlardaki kırk kız ve kırk yiğit² kullanımı örnek olarak verilebilir. Kırk sayısı bu doğrultuda hazırlama, sınama, bekletme ve ceza gibi pratiklerin temel rakamı olarak dikkat çekmektedir (Küçük, 2013: 105). Doğum sonrası törenlerden olan kırk çıkarma geleneğinde ise, anne ve çocuğunu yeni hayata ve düzene hazırlama ve bütünlük sağlama gibi nitelikleriyle işlev görmektedir. Bu bakımdan çalışmada, en eski Türk

boylarından olan Kırgız Türklerinde doğum sonrası kırk günlük süreç ve kırk çıkarma geleneği değerlendirilmiş, kırk çıkarma ritüelinde gerçekleştirilen inanış ile pratikler üzerinde durulmuştur.

Kırgızlarda Doğum Sonrası Uygulamalar Çerçevesinde Kırk Çıkarma ile İlgili İnanış ve Pratikler

Ritüeller, toplumsal statü ve rollerin belirleyicisidir. Nitekim doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş/giriş ritüelleri bireyin bir toplumsal statüden bir başka toplumsal statüye geçişini sembolize eden ritüelleri kapsamaktadır. Söz konusu geçişler, kişilerin rol ve statü dönüşümlerine sebep olmakta ve dolayısıyla sosyal yapıda değişiklikler meydana getirmektedir. Sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin mevcut yapıyla çatışmamasını sağlayan unsur ise ritüellerdir (Karaman, 2010: 232). Geçiş dönemi ritüellerinden biri olan doğum ve lohusalığa ilişkin toplumlarda sayısız geleneksel pratikler mevcuttur (Örnek, 1988: 106). Bu durum doğum sonrası süreçte ise, daha çok ilk kırk günlük zaman diliminde yapılan uygulamalarda görülmektedir (Karakas, 2016: 61). Bu süreçler bilhassa çocuğun göbek bağı, çocuğa ad koyma, lohusalık dönemi, demonik varlıklardan korunma, kırklama işlemi gibi hususlara yönelik yapılan pratikleri içermektedir. Geleneksel toplumlarda önemli olan bireyin yaşamı boyunca yeteneklerini kullanarak edindiği başarılar değil, doğduktan itibaren o istemese de edinmiş olduğu kimliktir (De Botton, 2005: 109). Dolayısıyla birey doğumundan sonra toplumun ondan beklediği birtakım normları yerine getirmek durumundadır. Doğum sonrası kırk günlük sürede gerçekleştirilen pratikler, annenin çocuğunu ve kendisini koruma tedbirleri gibi hususları gözeten pratikleri esas alsa da toplum, temelde anneden rolüne ve statüsüne uygun davranmasını bekler. Bu sebeple, Kırgız toplumunda doğum yapan bir anne, kırk gün boyunca çocuğuna ve kendisine yönelik pratikleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu minvalde, doğumdan sonra yapılması gereken ilk durumlardan biri, çocuğun göbek bağına ne yapılacağıdır. Söz konusu unsur çocuğun birer parçası olarak görüldüğünden ona karşı duyulan saygı ve dikkat de esirgenmez. Bununla ilgili olarak plasenta atılmaz veya hayvanlara yedirilmez (Boratav, 1994: 151). Kırgızlar, öncelikli olarak göbeği kesecek kadının (kindik ene) seçimine ve plasentaya ne yapılacağı konularına dikkat ederler. Çocuğun bolluk ve bereket içinde yaşaması, çoluk çocuk sahibi olması temennisiyle göbek parçası meyveli bir ağacın dibine gömülür. Kimi aileler bütün çocuklarının göbek parçalarını biriktirip sonra onları temiz bir beze sararak iyi yetişen bir ağacın dibine gömerler. Bu şekilde kardeşler arasında birlik, beraberlik ve dayanışmanın olacağına inanırlar (Polat, 2019: 98). Bunların yanı sıra göbek parçası evin bahçesine de gömülebilir. Toprağa gömme sırasında annenin plasentanın gömüldüğü yere bakması uygun değildir (Çeltikçi ve Kayhan, 2016: 68). Çocuk doğduktan sonra onu yıkama işlemine geçilir. Çocuğun sağlıklı olması için çocuk tuzlu suda yıkanır. Pertev Naili Boratav'a göre, çocuğun tuzlu suda yıkanması her ne kadar sağlık tedbiri kapsamında yapılan bir pratik olarak değerlendirilse de temelde bu işlem büyüsel nitelikte bir gelenektir. Zira tuz aynı zamanda nazar, uğur ve bereket timsali olarak kutlu bir yiyecek olarak da görülmektedir (1994: 152). Tuzun büyüsel yönü dikkate alınmakla birlikte esasında temel işlevinin bebeğin sağlığını korumaya ve sağaltmaya yönelik bir em olduğudur (Aça, 2001: 100). Yıkama işleminin ardından çocuğun mutlu ve uzun ömürlü olması niyetiyle "it köynök/köpek elbisesi" adındaki bir kumaş parçasına "kundağa" çocuk sarılır. Bu kundak, öncelikle bir köpeğin üzerine ardından da çocuğun üzerine sürüldüğü için söz konusu adı almıştır (Alimbekov, 1996: 37). Bebeğin yıkandığı su, temiz ve kuru bir yere dökülür. Bebeğin ve annesinin sağlıklı bir şekilde doğması neticesinde şükür niyetinde kurban kesilir (Polat, 2019: 101-115).

Toplumsal statüler arasında hiyerarşik bir yapı söz konusu olduğundan her statü aynı değere sahip olmamaktadır. Yüksek statü biçimsel olarak bir saygınlık ölçütü ve güç kaynağı olarak kabul edilmekle beraber, biçimsel gerekliliklere uyulmadığı takdirde birey statüsünün saygınlığından tam manasıyla yararlanamaz. Bu husus, statü ve statünün doldurulması için gerekli performansın paralel olarak gitmeleri gereğini ortaya koyar (Ceylan, 2011: 93). Bu durum, doğum sonrası kırk günlük sürede başta anne olmak üzere aile fertlerinin ve diğer bireylerin birtakım normlara uymasını beraberinde getirir. Bu sürece katılımcı olan her birey üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Söz gelimi, doğumdan itibaren kırk günlük süreçte anne ve çocuğunu korumaya yönelik tabular (tıyuu) söz konusudur. Bunlar, annenin beslenme şekline göre çocuğun kırkının çıkarılacağı döneme kadar ağırlıklı olarak kaçınılması gereken tabuları oluşturmaktadır. Çocuğun ve annenin eve gelmesinden itibaren onların yeme ve içmelerine dikkat edilir. Anne; erkek çocuk doğurmuşsa sıvı yemekler, kız çocuk doğurmuşsa güçlü yemekler tüketmelidir (KK6). Genel itibarıyla

doğumun ardından yumurta, et, kurutulmuş meyveler, hamurlu yiyecekler, çikolata, şekerleme gibi katı yiyecekler pek fazla tüketilmez. Mümkün olduğu kadar annenin sütünün fazla olmasını gözeten yiyeceklerin yenilmesine dikkat edilir (KK1). Bunların yanı sıra anne üşütülmemeli, daima sıcak tutulmalıdır. Ayrıca bebeğin de bakımına dikkat edilmelidir. Bebek yıkandıktan sonra ona giydirilen elbiselerin ters olmasına özen gösterilir. Bu kaçınma çocuğa nazar değmemesi ve elbisenin dikiş izinin çocuğun vücuduna zarar vermemesi amacıyla yapılır. Çocuk ve anne kırk gün boyunca evden dışarı çıkarılmaz ve mümkün olduğu kadar kimseyle münasebete girmezler. Zira anne ve çocuğunun ilk başlarda zayıf ve hassas olduğu düşünülür ve dolayısıyla gelen insanların hastalıklarının onlara geçeceğine inanılır. Bunların yanı sıra anne ve çocuğunun elbiseleri dışarı asılmaz veya konulmaz, eşler kırk gün boyunca ilişkiye girmezler (KK1, 3, 7). Kırk gün süresince dikkat edilmesi gereken bir diğer tehlike ise demonik varlıklardır. Söz konusu varlıklar doğum öncesi, esnası veya sonrasında kadınlara musallat olabilmektedir. Kırgız kültüründe bu varlıklar “albarstı” ve “basırık” adı ile anılmaktadır. Kırgız toplumunda genel olarak iki tür “albarstı”nın varlığı bilinmektedir. Bunlar kara ve sarı Albarstıdır. “Kara albarstı” diğerine göre daha ciddi, ağırbaşlı ve tehlikelidir. Bu tür “albarstı” kimseden korkmaz ve şekilden şekle girerek insanları korkutur. “Sarı albarstı” şarlatan, hilebaz fakat daha az tehlikelidir. Bu tür “albarstı”ları hoca veya bakışı defedebilir (İnan, 1986: 169; Moldosultanova Avcı ve Borubeyeva, 2019: 1805). Demonik varlıkların getirdikleri hastalıklar, zararlar ve ölümler geleneksel açıdan çocuğun doğumundan sonraki kırkıncı güne kadar sürmektedir (Bayat, 2007: 345). Söz konusu süre zarfında tehlikelerden korunmak amacıyla birtakım pratikler uygulanır. Kırgızlar “basırık” veya “albarstı”nın basmaması için anne ve çocuğun yattıkları yerleri temiz tutarlar. Dualar ve Kur’an okurlar. Çocuğun yattığı yere ekmek, bıçak, tespih koyarlar. Anne ve çocuğunu karanlıkta bırakmazlar (KK1, 3, 6).³ Evi tütsüler ve böylelikle kötü enerji ve ruhları evden kovarlar (KK1, 4, Barçın, 2023: 292).

Doğumdan sonra kırk günlük süreçte gerçekleştirilen uygulamalar kırklama ritüeli ile nihayete erdirilir. Bu ritüel; “kırk”, “yarı kırk”, “kırklı olmak”, “kırklamak”, “kırkı çıkarmak”, “kırkını çıkarmak” gibi kavram alanları ile halk inanışlarında çok geniş bir alana yayılmıştır. Kırk kavramı, Farsçanın etkisinde kalmış Türk kesimlerinde de benzer şekilde yaşamaktadır. “Çili” tabiri pek çok yerde dinî uygulamalar ve inançlar doğrultusunda benzerdir (Kalafat, 2010: 268). Kırgızlar da doğumdan sonraki kırk günlük süreye “çilde” karşılığını verirler. Onlar, bu kırk günlük dönemi “küçük çilde” ve “büyük çilde” olarak iki döneme ayırırlar. İlk yirmi gün küçük çilde dönemi, son yirmi gün ise büyük çilde dönemi olarak kabul edilir (Polat, 2019: 116). Ayrıca doğumdan sonra annenin bebeği ile kendi annesine gittiği görülür. Bu duruma “çilde kaşık” denir. Anne ve bebek, bebeğin kırkı çıkana kadar orada kalır. Kimi yerlerde ise anne, kaynanasının evine gider ve süreci orada geçirir. Kırk günlük sürecin iyi geçirilmesi tıbbi açıdan da anne ve çocuğu için yararlıdır. Zira anne ve çocuğunun kemikleri bu süre zarfında sertleşmeye başlar (KK1, 3). “Çilde”nin kırkıncı günü, kırk çıkarma işlemi yapılır.

Çocuk doğduğunda yalnızca fiziki bir görünüşe sahip olur. Çocuk, ailesi tarafından henüz tanınmamıştır ve toplum tarafından da kabul edilmemiştir. Yeni doğmuş bir çocuğa tam manasıyla “canlı” statüsünü ancak doğumdan sonra gerçekleştirilen pratikler sağlamaktadır. Bu inanış ve pratiklerin uygulanması sayesinde çocuk toplumla bütünleşir (Eliade, 1991: 161). Bu bütünleşmenin ilk adımlarından biri ad verme ritüelidir. Genel itibarıyla pek çok toplumda çocuğa ad verme sıradan bir olay olarak değerlendirilmemektedir. Ad verme, kişinin kimliğinin göstergesi olmanın yanında ona toplumsal statü ve rol de sağlayan bir durum olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kırgızlarda da ad verme (at koyuu) geleneğine özel bir önem verilir. Çocuğun adı gelenek, görenek, örf-âdet ve inançların etkisi doğrultusunda verilir. Çocuğa uygun olan ad seçildikten sonra çocuğun kulağına ezan okunur. Söz konusu ezan ilk emzirmeden önce veya sonra okunur. Ezanı ise çocuğun babası veya ezan bilen birisi okur (KK4). Böylelikle çocuğun toplumda varlık kazanması ve topluma katılımı sağlanır (Baytok, 2018: 14).⁴ Çocuğun adını çoğu zaman dedesi veya babaanesi belirler. Bilhassa ilk çocukların adını dede veya babaanne koyar (KK4).

Doğum sonrası yapılan ritüellerin ardından söz konusu statü ve bütünleşmenin olması için sembolik olarak kırk çıkarma ritüeli gerçekleştirilir. Kırk çıkarma,⁵ Kırgız Türkçesinde “kırk çigaruu” kavramıyla karşılanır. Çoğunlukla iki tür kırklama pratiği vardır. Bunlar su yardımıyla yapılanlar ve su kullanılmadan yapılanlardır (Acıpayamlı, 1974: 94; Örnek, 2000: 147). Kırgızlar çocuğun kırkını çıkarırken su yardımıyla

kırklama pratiğini gerçekleştirmektedir. Çocuk doğduktan kırk gün sonra köydeki yaşlı, aksakal ve komşular eve çağrılır. Çocuğun annesi gelen konuklar için elinden geldiği kadar iyi bir sofraya hazırlar. Gelen aksakallar sofrada dua ederler ve dualarında çocuğun da ömrünün onlarınki gibi uzun olmasını dilerler (Akmataliyev, 2000: 30-31). Anne doğumun kırkıncı gününde köydeki evleri dolaşarak konu komşudan kırk tane kumaş parçası ister. Ardından topladığı kumaş parçalarını birleştirip “kırk köynök” adlı elbiseyi diker (Akmataliyev vd., 2003: 21). Kırk yamalı kumaş (kırk kurak köynök, kırk camaçı kıyım) köydeki yaşlı insanlardan alınır ve onlar kendi elbisesinden birer parça yırtarak anneye verirler. Söz konusu pratik, ilerleyen vakitlerde çocuğun da onlar gibi uzun ömürlü ve sağlıklı bir yaşam sürmesi dileğiyle yapılır. Kimi yerlerde bu parçalar kırk evden değil, yedi evden “çüpürök” yani kumaş parçaları alınarak da yapılabilir (KK3, 4, 5). Çocuk; kız ise kırmızı, erkekse mavi renkte yama kullanılır (KK4). Önceleri kırk kurak köynök, kırk camaçı kıyım, kırk köynök adındaki giysiler bu şekilde dikilirken günümüzde çocuğa yeni giysiler satın alınır (KK3). Doğum sonrası kırkıncı gün çocuk, ilk başta katıksız su veya suya biraz tuz eklenerek yıkanır. Ardından bir kaba kırk kaşık su konur ve bebek son olarak bu su ile yıkanır. Suyu kimi zaman altın yüzük, küpe gibi değerli eşyalar da eklenir. Bundan başka atın yününden yapılmış kalın bir ip de kullanılabilir. Söz konusu ip suya batırılır ve çocuk bunun üzerine oturtulur (KK5). Çocuğu yıkayanlar saygın ve yaşlı kadınlardan⁶ seçilir. Yıkama esnasında kadınlar; çocuğun sağlıklı, huzurlu, mutlu, uzun ömürlü, iman sahibi, ilimli olmasını dilerler ve dualar okurlar (KK2, 4, 5, 6, 7). Doğumun ardından yapılan ilk yıkama işleminden sonra çocuğa annesi veya yaşlı kadın tarafından giydirilen ilk elbise (it köynök) yerine kırk köynök adındaki elbise giydirilir (Akmataliyev, 2000: 89). Ardından çıkarılan it köynök silkelenecek özenli bir şekilde saklanır (Kalafat, 1996: 54). Günümüzde ise bunun yerine daha çok yeni alınan elbiseler giydirilmektedir (KK2, 3, 5).

Kırk çıkarma töreninde çocuğun ilk saç ve tırnağının kesilmesi⁷ bilhassa erkek çocuğun ilk saçının kesilmesi anne ve babanın önemli görevlerinden biridir. Saç kesme eylemi olumlu bir durum olarak görülür ve iyi niyetle kesilir. Dolayısıyla ev sahibi bu pratik için hazırlık yapar ve saçın kesimi esnasında saç kesecek kişinin ilerleyen zamanlarda çocuğa hayvan vereceği sözü bu uygulamada dikkat çekmektedir (Akmataliyev, 1993: 29). Çocuğun ilk saç ve tırnağı herkese kestirilmez. Saç ve tırnağı kesecek kişi toplum tarafından sevip sayılan, uzun yaşamış, hastası veya öleni olmayan yaşlılardan seçilir. Çocuğun saç ve tırnağı kız çocuk ise yaşlı kadına, erkek çocuk ise yaşlı bir erkeğe kestirilir. İnsanlar; niyet olarak kendi çocuklarının saçını ve tırnağını kesecek kişi gibi uzun ömürlü, sağlıklı, huzurlu, mutlu olmasını isterler (Polat, 2019: 119, KK4, 7). Bazı insanlar, çocuğunun saçını kırk defa makaslatarak kestirirler. Çocuğun saçını kesen kişi, çocuğa hayvan (mal ençileyt) yahut para verir. Günümüzde çoğunlukla çocuğun saç dayısına kestirilir (KK4, 5). Çocuğun kesilen ilk saçına Kırgız Türkçesinde “karın çaç” denir. Kesilen saç ve tırnak herhangi bir yere atılmaz ve kimsenin geçmediği tenha bir yere gömülür ya da bir beze sarılarak evin bir yerinde saklanır (KK3, 5, 7).

Kırklama ritüeli sürecinde yerine getirilmesi gereken başka hususlar da söz konusudur. Çocuğun kırkında kırk çıkarılan evde mutlaka koku çıkarılır. Kırgızlar bu eylemi “cıt çigaruu” mefhumu ile karşılamaktadır. Söz konusu pratik için tandırda veya kazanda “boorsok”, *tokoç*, *may tokoç*, *gülçö* gibi hamurlu yiyecekler yapılır. Bilhassa tokoç veya gülçöden kırkar tane yapılır ve bunlar konu komşuya şekerle birlikte dağıtılır. Bu yiyecekleri kırk eve veya yirmi eve ikişer ikişer dağıtmak gerekmektedir. Bununla birlikte, evde kaç tane çocuk varsa o kadar bu yiyeceklerden verildiği de görülür. Böylece insanlar “aa tigi böböktün kırk çığıptır/aa o çocuğun kırk çıkmış” deyip çocuğun kırkının çıktığını anlar ve dua ederler. Bunlara ek olarak kırk çıkarılan evde, kırk ekmek kullanılarak kırk sayısı yazılır ve oluşan şeklin ortasına çocuk yatırılır (KK2, 4, 6, 7). Konu komşuya yapılan yiyeceklerin dağıtılmasında, çocuğun diğer çocuklar gibi sağlıklı olması (Erdem, 2005: 196), insanların dualarının alınması yatmaktadır. Kırkıncı günde çocuğun yıkanmasının ardından gerçekleştirilen bu pratikler neticesinde bebek ve anne evin dışına çıkabilir duruma gelir. Çocuk evin dışına ilk olarak çıkarıldığında nazar değmemesi amacıyla yüzüne kara renk sürülür (KK1, 2, 7). Bunun yanı sıra önüne ekmek konur ve çocuk bu işlemten sonra dışarı çıkarılır. Bundan sonra eve misafirler gelebilir. Gelen misafirlere kaynaklı nazar değmesi veya çocuğun ağlaması durumunda, gelen konukların giysileri veya ayakkabılarından bir parça alınıp tütsü yardımıyla ev tütsülenir (KK1). Kırgız kültüründe doğum sonrası kırk günlük süreç genel anlamda bu uygulamalar ve inanışlar ile sürdürülmüştür. Bütün yapılan uygulamalar her şeyden önce Kırgız toplumunun sosyal bütünleşmesinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Yapılan pratik ve törenler kolektif nitelik taşımaları ile Kırgız halkını bir arada tutmaya, dayanışmayı artırmaya ve topluluğun kolektif şuurunu güçlendirmeye katkı sağlar. Ayrıca bireyler arasında

uyum içinde tekrarlanan uygulamalar, grup üyelerinin beraberlik düşüncelerinin pekişmesini de sağlamaktadır. Neticede bu ritüel, temsil ettiği Kırgız toplumu için hem sosyal bütünleşmeye katkı sağlayan hem de toplumun farklılıklarını ortaya koyan kimlik tamamlayıcısı rolündedir (Karaman, 2010: 232) ve topluma aitliğin bir başka ifade edilmiş şeklidir.

Sonuç

Doğum sonrası kırk günlük süre gerek annenin gerek çocuğun sağlığına dikkat edilmesi gereken dönemlerden birini oluşturmaktadır. Çocuğun dış dünya ile tanıştırılması ve toplumla bütünleşebilmesinin ilk adımı, kırk günlük zaman dilimi sonunda gerçekleştirilen kırk çıkarma töreni ile gerçekleşir. Kırgızlar, kırk günlük süre zarfında çocuğun güçlenmesi, sağlıklı bir şekilde büyümesi ve hastalıklara yakalanmasını önlemek amacıyla birtakım işlevsel yönler içeren dinî ve büyüsel (sempatik büyü) pratikler yapmaktadır. Bütün bunların ardından kırk gün sonunda yapılan kırk çıkarma ritüeli anne ve çocuğunun arınma, rahatlama ve hazır olmasına olanak sağlamaktadır. Kırk çıkarma töreni komşu, akraba ve yakınların anne ve çocuğu için tebriklerini sunması ve onlar eşliğinde gerçekleştirilen pratikler neticesinde son bulmaktadır. Böylelikle anne ve çocuğu toplumla bütünleşebilir hâle gelir ve çocuk toplum içine dahil olur. Ayrıca inceleme neticesinde Kırgızların, günümüz modern çağı ve tıbbına rağmen anne ve çocuğunu korumaya yönelik dinî ve büyü temelli uygulamaları yapmaya devam ettikleri görülmüştür. Ancak bununla birlikte halkın kültür ve eğitim seviyesindeki değişiklikler, kitle iletişim araçlarının yaygın bir şekilde kullanılır olması gibi hususlar, doğum sonrası uygulanan pratiklerin bazılarının unutulmasına, yapılmamasına yahut âdetlerin değişime uğramasına sebep olmuştur.

Kırk çıkarma geleneği diğer pek çok gelenek gibi insanların sosyalleşmesine, birlik ve beraberliklerinin artmasına ve güçlenmesine, birbirlerine maddi ve manevi destek vermekle birlikte en önemlisi gelenek ve kültürün yaşatılmasına ve aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Kırk günlük süre zarfında uygulanan pratikler, başta yeni doğan çocuk olmak üzere diğer katılımcılarla birlikte kültürel bellek kodlarının sonraki nesillere taşınmasında ve aktarımında ciddi rol oynamaktadır. Söz konusu kültürel bellek kodları yalnızca Kırgızlar açısından değil, aynı zamanda Türk dünyası topluluklarının pek çoğunu kapsayan ortak birer değer olmaları ile Türk halk kültüründe varlığını devam ettirmekte ve önemini korumaktadır.

Sonnotlar

¹ Kırk sayısının halk edebiyatı ürünlerindeki kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Güvenç, 2009: 85-97).

² Manas destanında söz konusu kavram, *kırk elçi*, (*kırk elçi*) *kırk çoro* (*kırk yiğit*), *kırk kıs* (*kırk kız*) *kırktın başı* (*kırklar başı*), *kırk kermen* (*kırk kazık*), *kırk kulun* (*kırk tay*) gibi kavramlarla yer almaktadır (Çelik Şavk, 2001: 54). Bunun yanında Manas destanındaki kırk yiğit ve kırk kız ve Dede Korkut kitabındaki Oğuz Beylerinin kırk yiğidi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (İnan, 1993: 501-504).

³ Kırgız kültüründe “albarstı” demonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Kiyat 2023).

⁴ Kırgızlarda ad verme geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Baytok 2018).

⁵ Uygur Türklerinde de benzer kırklama işlemi yapılmaktadır. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Öger, 2012: 1689).

⁶ Kırk çıkarma için Kazaklarda da saygın, tecrübeli kişi veya kişiler çağrılır ve kırklama işlemi yapılır (Çetin, 2018: 1092).

⁷ Özbeklerde de bebeğin kırkı çıkarılırken saçları ve tırnakları kesilir (Solmaz, 2018: 135).

Kaynaklar

ACIPAYAMLI, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnoloji Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

AÇA, M. (2001). “Türk Halk Geleneklerindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: “Tuzlama”. *Millî Folklor*, C. 7, S. 52, 93-100.

AKMATALİYEV, A. (1993). *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*. Bişkek.

AKMATALİYEV, A. (2000). *Baldarga Arnalğan Salt Cana İrim-Cırımdar*. Bişkek.

- AKMATALİYEV, A. S. (2000). *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*. Bişkek: Şam Basması.
- AKMATALİYEV, A. vd. (2003). *Kaada-Salttar Ak Batalar*. El Adabiyatı Seriyasının 29. Tomu. Bişkek: Şam Basması.
- ALİMBEKOV, A. (1996). *Kırgız Etnopedagogikası*. I. Cilt. Bişkek.
- BARCIN, S. (2023). “Nowruz Tradition in Kyrgyz Culture”. *Epistémè*, C. 29, 285-298.
- BAYAT, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYTOK, A. (2018). “Kırgız Türklerinde Ad Verme Geleneği”. <https://www.academia.edu>.
- BORATAV, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOZKURT K. ve BOZKURT, H. (2012). “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi”. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, 717-728.
- CEYLAN, T. (2011). “Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1, 89-104.
- ÇELİK ŞAVK, Ü. (2001). “Manas ve Maaday-Kara’da Sayılar”. *Millî Folklor*, C. 10, S. 50, 52-57.
- ÇELTİKÇİ, O. ve KAYHAN, S. (2016). “Türkiye ve Kırgızistan Coğrafyasında Halk İnanç ve Uygulamalarının Karşılaştırılması”. *Vakanivis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 62-84.
- ÇETİN, H. (2018). “Kazaklar Türklerinde Çocuk ile İlgili Gerçekleştirilen Törenler ve Çocuk Terbiyesi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 1088-1101.
- DE BOTTON, A. (2005). *Statü Endişesi* (Çev.: Ahu Sıla Bayer), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ELİADE, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Gece Yayınları.
- ERDEM, M. (2005) *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜVENÇ, A. Ö. (2009). “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S. 41, 85-97.
- İNAN, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KALAFAT, Y. (1996). “Uluğ Türkistan’da Halk Sufizmi (Kırgızistan)”. *Millî Folklor*, S. 29, 52-56.
- KALAFAT, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KARAASLAN, M. (2011). “Kaşkay Türklerinde Doğum Çevresinde Gelişen İnanç ve Pratikler” *Turkish Studies*, C. 6, S. 3, 1435-1448.
- KARAKAŞ, R. (2016). “Diyarbakır’da “Kırklı” Kavramı ve “Kırk Çıkarma” Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 33, S. 59, 59-75.
- KARAMAN, K. (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, 227-236.
- KİYAT, A. (2023). “Kırgız Kültüründe Demonik Bir Varlık: Albarstı/Albastı”, *IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı*. 254-259, Bişkek: KTMU Yayınları.
- KÜÇÜK, M. A. (2013). “Türk Destanlarında “Sayı” Motifinin Dinî Yansımaları”. *Gazi Türkiyat*, S. 13, 91-109.
- MOLDOSULTANOVA AVCI G. ve BORUBAEVA, E. (2019). “Kırgızlarda “Albarstı” İle İlgili İnançlar (Narın ve Isık-Köl Bölgeleri Örneğinde)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 6, S. 3, 1802-1815.
- ÖGER, A. (2012). “Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri”. *Turkish Studies*, C. 7, S. 1, 1679-1694.
- ÖRNEK, S. V. (1988). *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÖRNEK, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- POLAT, K. (2019). *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.

SCHIMMEL, A. (2011). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

SOLMAZ, E. (2018). “Özbek Halk Kültüründe Doğum ile İlgili Pratikler”. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, 127-136.

TEMÜR, N. (2010). “Kırgız Folklorunda Ritüelistik Türler”. *Gazi Türkiyat*, S. 6, 297-317.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Nafisa Ormonova, Batken 1975, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 21. 07. 2019)

KK-2: Cumagül Karıbekova, Calal-Abad 1974, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 16. 07. 2019)

KK-3: Aygül Baygarayeva, Çüy 1951, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 06. 07. 2019)

KK-4: Raya Tursunova, Isık-Göl 1952, Üniversite Mezunu, Emekli Öğretmen. (Görüşme: 09. 07. 2019)

KK-5: Şanısu Bübüşova, Narın 1950, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 03. 07. 2019)

KK-6: Kelsinay Esengeldiyeva, Oş 1969, Üniversite Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 19. 07. 2019)

KK-7: Aygül İsmanova, Talas 1980, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 12. 07. 2019)